

‘Overvloed is iets prachtigs’

door FRANK VAN DIJL

Op negenentachtjarige leeftijd is Jan Henderikse het laatste levende lid van de Nul-groep. Hij werkte in Düsseldorf, op Curaçao, in Antwerpen, Berlijn en New York. Museum EICAS in Deventer, dat vanaf 12 mei de tentoonstelling *Jan Henderikse – ¡SUPER!* aan zijn werk wijdt, noemt hem ‘de publiekslieveling onder de Nul-kunstenaars [...] die een blijvend stempel drukten op de kunst en onze tijd. Armando, Jan Henderikse, Henk Peeters en Jan Schoonhoven presenteerden zich als kunstenaars met een nuchtere blik op het leven. Zij verwierpen traditionele materialen als olieverf en brons en “schilderden” liever met alledaagse objecten en consumptiegoederen’.

De Nul-groep streefde naar een ‘objectieve’ kunst die vrij was van de persoonlijke emotie van de kunstenaar: de werkelijkheid tonen zoals die was, zonder interpretatie of franje. Waar Schoonhoven witte reliëfs van karton maakte en Armando duistere, confronterende doeken schilderde, bleef Henderikse trouw aan het gevonden voorwerp.

In die zin was Nul, of Zero, of de Informele Groep, radicaler dan de pop-artkunstenaars uit dezelfde periode. Woody van Amen (zie *Argus* 221) gebruikt alledaagse voorwerpen eerder als inspiratiebron voor zijn schilderijen en sculpturen, leeftijdgenoot Henderikse toont de naakte voorwerpen zelf, zoals de honderden kurken die hij in 2018 op het oog achteloos in een hoek van de Londense Cortesi Gallery stortte en voorzorg van de woorden *to, in, at, up, two, too* in neon.

Jan Henderikse, geboren op 22 januari 1937 in Delft, heeft zijn fascinatie voor het alledaagse, het afgedankte en het seriële altijd behouden. Hij volgde zijn opleiding

Geen voorwerp is Jan Henderikse te min om tot kunst te verheffen: roestige kentekenplaten, gebruikte kurken, munten, versnipperde dollarbiljetten, houten kratten, afgekeurde foto's, verweerd plastic speelgoed, lege flessen en flacons... Rommel, afval, afgedankte zoi – rejects in het Engels. Op Koningsdag lagen onze straten er weer vol mee. Maar: *Alles was mooi*, zou Jan Henderikse zeggen, naar de titel van ‘een geschiedenis van de Nul-beweging’ door Janneke Wesseling (1989).

aan de Vrije Academie in Den Haag, waar hij al snel tot de conclusie kwam dat hij zich niet thuis voelde in de traditionele schilderkunst. Terwijl de kunstwereld nog in de ban was van het abstract expressionisme en de verfstreken van de Cobra-beweging, zocht Henderikse naar een objectievere manier van werken. Eind jaren vijftig begon hij te experimenteren met materialen die destijds als ‘niet-artistiek’ werden beschouwd. In plaats van verf gebruikte hij afval: prullaria, plastic speelgoed, kartonnen dozen, kurken en weggegooid verpakkingen. Hij plakte deze voorwerpen op panelen of in kistjes en overgoot ze soms met een laag verf. Zijn vroege assemblages markeren het begin van zijn levenslange onderzoek naar de esthetiek van de rommel, afgedankte zoi.

Op 4 januari 1960 stond zijn naam voor het eerst in de krant: ‘De Delftse kunstenaar Jan Henderikse heeft een uitnodiging ontvangen om in de zomer van ’60 deel te nemen aan de Triënnale van Milaan, een tentoonstelling van werk van beeldende kunstenaars van de gehele wereld beneden de dertig jaar. Behalve Henderikse is uit ons land uitgenodigd de schilder Armonda, die met Henderikse deel uitmaakt van de groep, welke in ons land en West-Duitsland tentoonstellingen van informele kunst hield.’ *De Emmer Courant* was met dit bericht de *Volks-*

krant een week voor; beide dagbladen spelden de naam van Armando op dezelfde manier verkeerd.

In 1961 deed hij van zich spreken door de Oberhasselerbrug in Düsseldorf te signeren en die daarmee te promoveren tot kunstwerk, in 1962 baarde hij opzien door zijn bijdrage aan een Nul-expositie in het Stedelijk Museum met 2400 bierflesjes. In 1964, op de tentoonstelling van de Nieuwe Realisten in het Haagse Gemeentemuseum, was er ophef over de inzending van Henderikse. Vanuit Curaçao had hij een kist, volgeplakt met flacons van schoonmaakmiddelen en kerstverlichting, naar Den Haag gestuurd. Doordat de lijn die Henderikse had gebruikt reageerde op de warmte die de lampjes afgaven, verspreidde de inzending een penetrante geur. *De Amigoe di Curaçao* kopte op 4 juli 1964: ‘Kist van Henderikse stinkt tussen Nieuwe Realisten.’

Anderhalve maand later werd het kunstwerk buiten medeweten van Jan Henderikse om voortijdig van de tentoonstelling verwijderd, maar *Het Parool* stonk er niet in: ‘Ik kan de kinderkwintjes van Jan Henderikse, de knutselarijen van Karel Appel, het nauwkeurig gekopieerde soepblik van Warhol [...] niet ernstig nemen. Trouwens, ik geloof ook niet dat deze groep ernstig wil worden genomen.’

Daarin vergiste de beeldende kunstmedewerker van de krant zich lelijk. Henderikse diende een eis tot schadevergoeding in. Zijn ‘stinkende kist’ werd ook getoond in Wenen, West-Berlijn en Brussel en zelfs opgenomen in de collectie van

het Gemeentemuseum. Zo stond Nul definitief op de kaart – en hoe. Niemand kon nog om de beweging heen, laat staan om Jan Henderikse.

De tentoonstelling in Deventer is een retrospectief dat teruggaat tot 1959. Veel werken zijn voor het eerst in Nederland te zien dankzij bijdragen van internationale verzamelaars en galeries, het netwerk van curator en Henderikse-expert Antoon Melissen en Henderikse zelf. Vanuit New York dacht hij mee over de samenstelling van de expositie. Zijn gezondheid staat het helaas niet toe dat hij naar Nederland komt om de opening in Deventer bij te wonen.

Henderikse laat zien dat herhaling en ordening van banale objecten een nieuwe, krachtige schoonheid kunnen genereren. Van de Nul-kunstenaars was hij lange tijd de meest internationaal georiënteerde. Zijn verblijf op Curaçao, ver weg van het Europese kunstcircuit, was cruciaal voor de ontwikkeling van zijn kunstenaarschap. Hier begon hij te werken met geld – centen en stuivers en later Amerikaanse *nickels* en *dimes*. Door de munten in strakke geometrische patronen op panelen te plakken, transformeerde hij de economische waarde van geld naar een puur visuele waarde.

Het verschil tussen deze panelen met opgeplakte munten en die met ‘rommel’ is opmerkelijk. Jan Henderikse had het geld gewoon kunnen uitgeven. Hij werkte wel vaker met geld. Dollarbiljetten vouwde hij in de vorm van een T-shirtje en hij kocht balen afgekeurde en versnipperde dollarbiljetten om die te verwerken in perspex boxen met de ironische titel *Shredded Value*.

In 1969 vestigde hij zich definitief in New York, de stad die zijn grootste inspiratiebron zou worden. De overweldigende visuele cultuur van Manhattan, met zijn constante stroom van consumptiegoederen en afval, sloot naadloos aan bij zijn artistieke visie. Hier verschoof zijn

Jan Henderikse

FOTO'S VINCENT MENTZEL

aandacht steeds meer naar fotografie en film, hoewel hij zijn verzameldrift behield. Zo fotografeerde hij alle 250 kruispunten van Broadway. Hij hield daarbij de camera telkens naar het noorden gericht, zodat het wie de fotootjes in hoog tempo bekijkt, te moede is alsof je je schoksgewijs over Manhattan beweegt: kruispunten, wolkenkrabbers, lichtreclames – ze komen dichterbij, het perspectief verandert en ineens zijn ze uit het beeld verdwenen. In 1983 had je nog geen Google Maps waarmee je op deze manier een stad kunt verkennen.

Henderikse maakte met deze verzameling foto's het langste boek ter wereld. De 250 stadsgezichten werden met stroken van drie tegelijk gerangschikt. De kunstenaar plakte de stroken aan elkaar en vouwde ze als een harmonica in elkaar. Zo ontstond het polsdikke *Broadway* dat uitgevouwen 25 meter lang is, wat voor een boek aan de lange kant is, maar natuur-

lijk nog niets vergeleken met de 21 kilometer die Broadway alleen al op Manhattan lang is. Broadway was hier niet de glamoureuze droom, maar een eindeloze strook asfalt in een ravijn van staal en beton, een herhaling van zetten.

Zijn benadering van fotografie was – geheel in de geest van Nul – niet die van een romantische fotograaf die wacht op het beslissende moment, maar die van een archivaris. Daarin past ook zijn fascinatie voor afgekeurde foto's. ‘‘Dat mensen niet ophalen wat ze eerst wilden hebben, dat is toch reusachtig interessant,’’ zei hij om zijn gewoonte om fotolaboratoria af te struinen toe te lichten. Hij deed dat om *rejects* te kopen: privéfoto's, geposeerde portretten en bruidsreportages die nooit werden afgehaald, afgekeurde foto's, technisch onvolmaakt bijvoorbeeld doordat de machine op hol sloeg, maar ook goede afdrucken waarvoor niemand kwam opdagen.

in elkaar zette – worden op veiligen recordbedragen geboden. Op een tentoonstelling in 1983 werd zijn werk aangeboden voor prijzen tussen de 6200 gulden (nu 2800 euro) en 15.600 gulden (7000 euro).

Over geld is hij nuchter: ‘‘De dingen die ik doe kosten alleen maar geld, godzijdank wel. Moet je je voorstellen dat het niks meer kost, wat moet je dan?’’

Jan Henderikse is geen moralist die tegen de consumptieaatschappij waarschuwt. Hij observeert de overvloed ervan met humor en verwondering. Hij zegt: ‘‘Te veel is niet genoeg. Ik vind overvloed nog steeds iets prachtigs.’’ Of het nu gaat om kurken, munten, reclamefolders of afgekeurde foto's, Henderikse laat zien dat de chaotische wereld om ons heen door deze te bekijken en te ordenen schoonheid oplevert, die schuilt in het banale, het over het hoofd geziene en het verworpen.

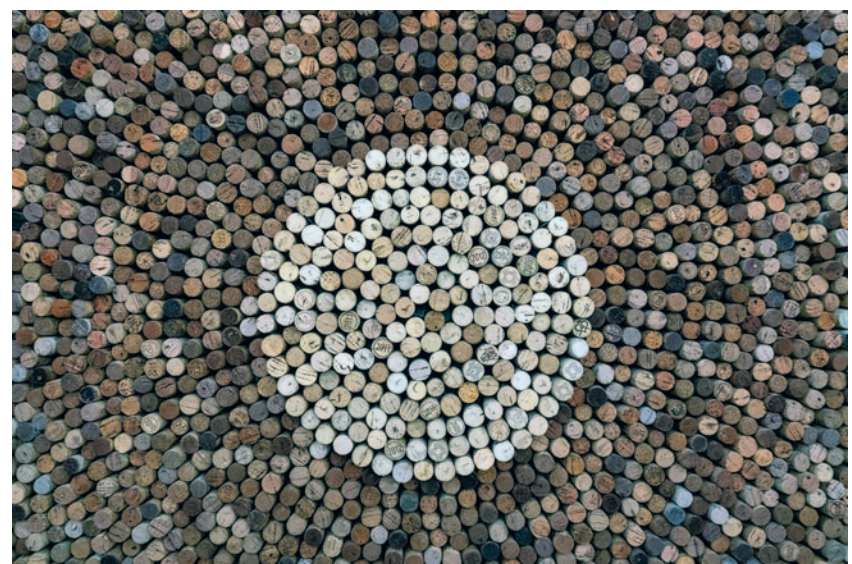
Met de retrospectieve tentoonstelling *Jan Henderikse – ¡SUPER!* onderstreept Museum EICAS niet alleen zijn betekenis binnen de Nul- en Zero-beweging, maar ook de actuele betekenis die zijn werk nog steeds heeft. In zes thematische zalen, de volledige begane grond van Museum EICAS, komt het werk uit zijn meer dan zes decennia omspannende carrière tot leven.

‘Per zaal worden de werken verbonden met zijn persoonlijke (en kleurrijke) geschiedenis, waardoor de tentoonstelling niet alleen de autonomie van zijn kunst belicht, maar deze ook voor een breed publiek toegankelijk maakt. In de presentatie wordt stevast gezocht naar een combinatie gemaakt van ‘werk en leven’: aan de hand van de objecten doorlopen we de persoonlijke geschiedenis van deze wereldburger,’ lezen we op de site van het museum.

Maar wereldburger of niet, Jan Henderikse is ook altijd Delftenaar gebleven. Toen Museum Prinsenhof Delft in 2023 zijn collectie dankzij een schenking kon uitbreiden met vier van zijn werken, zei hij: ‘‘Ik heb door de jaren heen overal in Europa tentoongesteld. En ik heb ook overal gewoond. Maar Delft is toch mijn geboorteplaats, en die band blijft sterk. Ik vind het geweldig dat deze prachtige schenking naar Museum Prinsenhof gaat. Die extra aandacht voor mijn werk, juist in Delft, vind ik heel bijzonder.’’

Nog meer aandacht voor het werk van Jan Henderikse is er vanaf 12 mei dus in Deventer. De tentoonstelling loopt tot en met 13 september.

EICAS, Nieuwe Markt 23, 7411 PB Deventer

Van links naar rechts assemblages op de tentoonstelling in Schiedam in 2018. Kurken, nummerborden, weggegooid plastic onderdelen.